

Migratie en ontwikkeling

↘ FAUZAYA TALHAOUI

Sinds het begin van de Marokkaanse migratie naar België en Vlaanderen in de jaren zestig van de vorige eeuw, is de band van migranten met het vestigingsland als met het land van herkomst enorm veranderd. Dit is te wijten aan velerlei factoren en dynamieken die zich binnen de Marokkaanse diaspora zelf voordoen, waaronder: de socio-economische integratie, de politieke participatie, de tweede en derde generatie met een totaal ander toekomstperspectief dan de eerste generatie uit de jaren zestig en zeventig. Maar ook de recente politieke en socio-economische ontwikkelingen binnen Marokko veruitwendigd in een nieuwe politieke wind met meer aandacht voor goed bestuur, het uittekenen van grote economische projecten in belangrijke regio's van het land met meer aandacht voor de noordelijke en noord-oostelijke regio waar het grootste deel van de diaspora in Europa vandaan komt, de verandering van de familiewetgeving, de Moudawana waarbij de rechten van de vrouw ook een plaats krijgen in de samenleving en waar de positie van de vrouw sociaal-economisch wordt verbeterd – tenminste zo wordt het in het discours van de koning en in beleidsplannen verwoord – zouden bijdragen tot een veranderende houding van migranten tot hun aankomst- en herkomstland.

Meer dan 3,5 miljoen Marokkanen en hun nakomelingen wonen buiten Marokko met als belangrijkste concentraties: Frankrijk, Spanje, Italië, Nederland, België, Denemarken, Zweden, Groot-Brittannië (inclusief Gibraltar), de VS en Canada. In Vlaanderen (inclusief Brussel) wonen meer dan 250.000 personen van Marokkaanse origine met hoge concentraties in de grootsteden (Antwerpen en Brussel) en in middelgrote steden of gemeenten (Mechelen, Sint-Niklaas, Lokeren, Willebroek, Boom, ...). In de provincie Antwerpen wonen meer dan 60.000 Belgo- en niet Belgo-Marokkanen¹.

Deze diaspora en haar organisaties zoeken zelf naar manieren om vorm en inhoud te geven aan hun dubbele betrokkenheid. Dit is niet altijd een comfortabele positie als je bedenkt dat er nog heel wat obstakels te overwinnen zijn op socio-economisch vlak om daadwerkelijk te participeren en een volwaardig burgerschap te verwerven in de Vlaamse gemeenschap. Zo is er nog altijd sprake van discriminatie op de arbeidsmarkt, discrimina-

tie in het kader van huisvesting (huur en eigendomsverwerving) en het uitgaansleven, zijn de slaagkansen in het onderwijs voor deze bevolkingsgroep nog zeer ondermaats en blijvend zorgwekkend en vormt de negatieve beeldvorming over moslims en de islam, naar aanleiding van de aanslagen in de VS, Madrid, Londen, de moord op Theo van Gogh in Amsterdam, de zaak Belliraj in België een 'extra' belemmering voor hun integratie in de samenleving.

De laatste jaren concentreert het beleid zich op een inhaalbeweging wat de integratie en participatie van allochtonen, alsook de Marokkaanse, betreft. Na meer dan 30 jaar aanwezigheid in België kwam het beleid tot inkeer en daar waar het gefaald heeft om de eerste generatie een volwaardig burgerschap in onze samenleving te geven, worden voortaan alle beleidsniveaus aangestuurd op de integratie, emancipatie en participatie van de tweede, derde en ondertussen vierde generatie Marokkaanse diaspora. Rekening houdend met de betrekkelijk snelle demografische groei binnen deze gemeenschap en de aanstormende vergrijzing, wil het beleid niet dezelfde vergissing begaan en het risico lopen met een niet helemaal geïntegreerde en onvoldoende geschoolde toekomstige actieve bevolking geconfronteerd te worden. Het benutten van het potentieel van laatst genoemde groep wint langzamerhand aan belang binnen het algemeen politiek discours wat menigeen de bedenking doet maken dat het na 45 jaar Marokkaanse aanwezigheid op Belgisch-Vlaamse bodem wel eens in stroomversnelling mag komen.

Tegelijkertijd met het integratiedebat wordt de politieke koers in het huidige maatschappelijk debat vooral gericht op een streng asielbeleid en het beheersen van de migratiestromen; het bemoeilijken van de toetreding tot het grondgebied via een streng visumbeleid en het onderwerpen van gezinsvorming- en hereniging aan strenge toelatingsvoorwaarden.

TRANSNATIONAAL BURGERSCHAP

Zoals hierboven gesteld wordt het debat over de opname van inwijkelingen in onze samenleving vooral gedomineerd door begrippen als integratie², emancipatie en participatie. Automatisch veronderstelt men dat migranten, eens ze een legaal verblijf van onbepaalde duur verwerven en of de nationaliteit van de verblijfsstaat verkrijgen, de duurzame banden met het moederland doorknippen en het herkomstland als louter familiebezoek of vakantiebestemming beschouwen. Burgerschap en maatschappelijke participatie zijn in deze gebonden aan en verbonden met één staat, resulterend in een ongebreidelde loyaliteit: "men kan geen twee meesters dienen"!

In Nederland wordt dit debat over dubbele nationaliteit scherper en heftiger gevoerd. Nog niet zolang geleden werd één van de staatssecretarissen (Ahmed Aboutaleb) tot burgemeester van Rotterdam benoemd waardoor de tegenstanders van bipatridie het argumentenarsenaal om afstand te doen van de vreemde nationaliteit en het gebrek aan loyaliteit opnieuw naar boven haalden.

In België en Vlaanderen wordt de discussie over bi-nationaliteit minder scherp gevoerd en is eigenlijk minder aan de orde nu de Belgische wetgever ook aan Belgen in het buitenland, die door het aannemen van een vreemde nationaliteit de Belgische verloren, het recht wordt verleend ook de Belgische nationaliteit te behouden.

Het Belgisch voorbeeld is geen uitzondering, zeker niet in het kader van de Europese éénwording en in een globaliserende wereld waar mensen hoe langer hoe meer mobiel en migrerend van de geboorteplaats in een ander land werk vinden en verder hun leven opbouwen zonder de socio-affectieve banden van de eerste te moeten opgeven.

Transnationalisme is, in zoverre de link met het herkomstland behouden bleef, zo oud als het migratiefenomeen zelf. Remigratie en periodieke bezoeken zoals we ze herkennen bij de huidige migrant, bestonden al sinds de Oudheid en worden met de moderne migratiestromen alleen nog maar bevestigd.

Transnationalisme kent ook verschillende gedaantes en dynamieken: van de grensoverschrijdende handelaars en kooplieden, over de economische migranten die migreren om te werken en geld naar huis te sturen en sporadisch in het herkomstland te investeren naar de politieke diaspora's die zich inzetten voor de bevrijding van het thuisfront (Koerden, Cubanen, Ieren in de 19de eeuw, ...) of de politieke activiteiten in het land van herkomst en gastland beïnvloeden (Joodse diaspora, Armeense diaspora, ...) ³

De transnationale betrekkingen van de Marokkaanse migratie zijn ook geëvolueerd. De eerste generatie die vooral via geldtransfers de solidariteitsbanden met het herkomstland en de familie onderhield en daarnaast investeerde in het bouwen van een huis; van telefoongesprekken vol heimwee naar nieuws over het land en de verdere ontwikkelingen tot satelliettelevisie in de eigen taal en over de eigen cultuur (Amazigh, Berbercultuur). De tweede en derde generatie maken ook geregeld gebruik van de nieuwste communicatietechnieken (internet, chatten, webcam) om met familieleden overzee banden te onderhouden maar gaan daar veel losser mee om. Vermits hun ouders, broers en zusters reeds hier bij ons verblijven, voelen ze zich moreel minder verplicht om de brede familie van middelen te voorzien. Wat voor alle generaties nog steeds heilig blijft, is de jaarlijkse reis naar Marokko. Hoewel ook hier een verschil optreedt tussen de eerste en tweede generatie, waarbij de laatste moeite doet om ook de rest van Marokko te bezichtigen en de eerste terugkeert naar de geboorteplek of het gebouwde huis in de naburige stad.

Veel succesvolle goed geïntegreerde Marokkaanse diaspora onderhouden sterke banden met het herkomstland, juist omdat ze zelfverzekerd en zonder al te veel identiteitscomplexen en loyaliteitsproblemen het transnationalisme in de praktijk brengen via investeringen ter plaatse of kennisoverdracht. Daarnaast identificeert een minder maatschap-

pelijk participerende diaspora zich soms minder met landgenoten in het herkomstland en ontwikkelt of onderhoudt louter traditionele banden (familiaal, overdrachten).

MIGRATIE EN ONTWIKKELING

De link tussen migratie en ontwikkeling is pas sinds enkele jaren een beleidsoptie op de verschillende politieke niveaus. Nochtans heeft de Marokkaanse diaspora - en tegenwoordig ook de nieuwkomers - een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van het herkomstland. Zo is gedurende lange tijd zowel door de migranten(organisaties) zelf, als door de beleidsinstanties in vestiging- en herkomstland de rol onderschat die de eersten in het ontwikkelingsproces van Marokko hebben gespeeld. Sommige experts (Khachani, 2005) hebben uitgerekend dat zonder de transfer van gelden en investeringen van de eerste generatie gedurende 40 jaar verblijf in het buitenland waarschijnlijk meer dan één miljoen personen in Marokko onder de armoedegrens zouden zijn gebleven. De talrijke transfers naar familieleden heeft deze laatste in staat gesteld een beter en comfortabel leven op te bouwen, een deel van de jeugd te laten studeren en een socio-economische duw te geven aan de herkomstregio's. De overmakingen en investeringen vanuit de Marokkaanse diaspora in de wereld bedroegen in 2007 bijna 5 miljard euro (Ministerie Economische Zaken, Marokko, Dounia News, augustus 2008) en overtreffen daarmee zesmaal de officiële ontwikkelingshulp naar Marokko. Naast de toeristische sector dragen deze transfers het meeste bij tot het BNP (7%) (Wereldbank, Global Economic Prospects, 2006; Bergh, 2006, 8-9).

De diaspora volhardt niet enkel in bovenvermelde financiële inspanningen, hoewel de intensiteit de laatste jaren met de tweede generatie vermindert gezien het afbrokkelen van de financiële solidariteit, de levensduurte en minder gunstige socio-economische omstandigheden in de verblijfstaat. Ze organiseert zich niettemin en neemt ook deel aan het maatschappelijke debat. Hier en daar ontdek je ook Marokkaanse zelforganisaties (Antwerpen, Brussel) die, naast deelname aan het debat over integratie en participatie in Vlaanderen en België, ook de handen in elkaar slaan met lokale ngo's in Marokko om te strijd aan te binden tegen armoede, watertekort en waterbeheersing, analfabetisme, vrouwenonderdrukking en mensenrechtenschendingen en samen op zoek gaan naar duurzame en hedendaagse technische oplossingen, bijvoorbeeld: het project in Beni Daoud (Noord-Marokko, Rif) van Imane en de plaatselijke coöperatieve El Fath (Zie Internationale Conferentie van 20 december 2008 op de Universiteit Antwerpen in bijlage).

Het huwelijk tussen migratie en ontwikkeling houdt politieke- en andere beleidsverantwoordelijken reeds enkele jaren bezig. Zelfs de Verenigde Naties (Global Commission on International Migration, Genève) geven daar de hoogste prioriteit aan. Ze stelden niet alleen vast dat de geldtransfers van migranten in de wereld (de zogenaamde "remittences") volgens de berekeningen van de Wereldbank in 2005 niet minder dan 230 miljard dollar bedroegen - het dubbele van de officiële ontwikkelingshulp! - maar dat migranten zelf ook

kunnen ingeschakeld worden in ontwikkelingsprojecten of nog hooggeschoolde migranten (“brain drain”) terug te laten komen naar het herkomstland om het land mee verder op te bouwen met de hulp van de kennis en expertise die ze in het buitenland hebben opgedaan (Vermaas, 2007,1-3; Aubarell, e.a., 6-7; Ionescu, 12). De som van dit drieluik zou er moeten toe leiden dat ontwikkelingslanden met een grote migrantengemeenschap in het buitenland van dit multiplier effect profiteren en erop vooruitgaan.

Ondertussen hebben de Europese Unie en een aantal lidstaten (waaronder België) deze boodschap begrepen. In de periode 2006-2007 heeft de Europese Unie verschillende studies laten uitvoeren en in Rabat en Brussel conferenties en discussiefora opgezet.

Het begrippenpaar “migratie en ontwikkeling” of de term “co-développement” is uitgevonden door de Franse professor Sami Nair, die als kabinetsadviseur⁴ in het kader van een interministeriële opdracht een rapport heeft geschreven in 1997 over migratie en ontwikkeling. Door de betrokkenheid van de migranten in hun herkomstregio te linken aan ontwikkelingsamenwerking en van daaruit de migratiestromen in min of meerdere mate te bedwingen, maar tegelijk realistisch genoeg te blijven in het niet kunnen tegenhouden ervan, heeft hij een totaal andere wending gegeven aan het integratiedebat in Frankrijk.

Dit rapport zou de inspiratiebron vormen voor het ontwikkelingsbeleid met zijn migrantendimensie in Frankrijk maar ook Spanje, Italië, Nederland (De Haas, 2005a, 2005b, 2006a, 2006b, 2007, 2008) en dus de laatste tijd, echter nog in een embryonale vorm of conceptuele zin, ook in België. In Vlaanderen staat men nog nergens op dit vlak en zal er binnen de volgende legislatuur, kwestie een coherent beleid op dit vlak te voeren, het nodige denkwerk dienen te gebeuren om aan de discussies op de verschillende fora te kunnen deelnemen en in deze zin ook mee uitvoering te geven aan de opties die op hogere niveaus worden genomen.

In deze context dient de niet-gouvernementele ontwikkelingssector (11.11.11, Broederlijk Delen, Coprogram, Wereldsolidariteit, Bevrijd de Wereld, ...) ook een tandje bij te steken. Vooral omdat hun programma's in het Zuiden zelden of nooit gelinkt waren aan de diaspora hier te lande en zeker niet met de Marokkaanse gemeenschap die gedurende meer dan 40 jaar op het grondgebied verblijft en op haar manier zonder institutionele of NGO ondersteuning aan ontwikkelingsamenwerking heeft gedaan.

Met hun kennis van de emigratiedorpen en -steden kunnen migranten als geen ander fungeren als waardevolle bruggenbouwers in het proces van duurzame, socio-economische en democratische ontwikkelingen in Marokko. Belgische en Vlaamse ontwikkelingsNGO's zouden er goed aan doen mee op de boot te springen en in organisatie, werking en uitvoeringsmodaliteiten mee inhoud te geven aan migratie en ontwikkelingsamenwerking. In de laatste beleidsbrieven van Minister voor Ontwikkelingsamenwer-

king Charles Michel worden ze daartoe sterk aangemoedigd⁵. Op die manier krijg je ook een echte en leerrijke samenwerking tussen de officiële en non-profit ontwikkelingssector, tussen de Marokkaanse gemeenschap en organisaties. Voor de sector zelf zal de samenwerking met de diaspora kennis en informatie over de nog te ontwikkelen regio's in Marokko (Noord, Noord-Oosten) opbrengen en een interculturalisering van hun werking en objectieven bewerkstelligen. Maar zeker ook de transfer van technische en technologische kennis, opgebouwd gedurende zovele jaren, kan de reguliere ontwikkelingssector realiseren. Voor de diaspora en de migrantenorganisaties vormt het een meer professionele manier van betrokkenheid bij het land van herkomst, het opdoen van kennis en informatie en een verkenning van het veld, de sector en de instellingen die nog vóór de Marokkaanse migratie met ontwikkelingssamenwerking bezig zijn geweest (Ferrier en Mohamoud, 2008, 1-6).

DUBBELE LOYALITEIT / BETROKKENHEID?

De vraag dient te worden gesteld of migratie moet gezien worden als een eindresultaat met permanente vestiging in het aankomstland dan wel als een proces, een voortdurende uitwisseling van kennis, informatie, vorming, cultuur en geld van een gemeenschap met verschillende affiniteiten in twee landen.

Zoals hierboven reeds gezegd is de band die de eerste generatie met Marokko onderhield/onderhoudt een socio-affectieve en financieel gekleurd naar de familie en naaste kennissenkring toe; de relatie met de Marokkaanse autoriteiten is er altijd één van spanning en wantrouwen geweest. De redenen hiervoor zijn niet ver te zoeken: velen houden na bijna 45 jaar migratie nog altijd het gevoel eraan over dat Marokko hen liever kwijt dan rijk was in de jaren 60 en later toen ze de Middellandse overstaken om in Europa te komen werken. Zij waren die “ondankbare” opstandelingen (Imazighen, “Berbers”) uit het economisch arme Rifgebergte en het Noorden van Marokko waar Rabat en koning Hassan II altijd voor beducht waren en die ze zover mogelijk op afstand hielden als het aankwam op het verlenen van socio-economische en culturele (Amazighttaal en cultuur) rechten. Zelfs in hun vestigingsland voelden ze zich tot het midden van de jaren 90 niet echt veilig als het erop aankwam om meer democratie en een betere bescherming van de mensenrechten in Marokko te bepleiten. De zogenaamde “Amicales”, spionnen van koning Hassan II die de diaspora via haar organisaties en sociale of politieke activiteiten probeerden te controleren en in de greep te houden, waren alom gevreesd. Met de talrijke verwerving van de Belgische nationaliteit en de politieke integratie van vooral de tweede generatie kwam er ook een einde aan de operaties van de “Amicales”. Marokko begon de greep op de diaspora van de tweede en derde generatie diaspora te verliezen.

Een andere reden waarom de Marokkaanse gemeenschap veel meer aan België dan aan Marokko gehecht is, is haar weinig gecultiveerd nationalisme. Dit in tegenstelling tot de Turkse gemeenschap die cultureel en qua taal veel meer gericht is op Turkije. De Ama-

zich bevolking (Berbers) uit de Rif heeft zich altijd willen onderscheiden via taal en cultuur van de Arabo-nationalistische rest van het land. De islamisering en arabisering van Marokko (via onderwijs) heeft echter, naar onze mening, voor een onomkeerbare trend gezorgd. Hoewel de overheid de laatste jaren de Amazigh taal en cultuur heeft opgewaardeerd (een apart Instituut, Amazigh in het onderwijs en op tv), is het nog maar de vraag of de jongere generaties, gezien de huidige economische en technologische ontwikkelingen in Marokko, niet meer behoefte zullen hebben aan het leren van een vreemde taal (Frans, Engels, Spaans), dan enkel energie te steken in de Amazighstrijd, om hun toekomstkansen te verzekeren en de ontwikkeling van hun regio verder te helpen. Hoewel hun kinderen natuurlijk recht hebben op hun culturele afkomst.

Tenslotte heeft de eerste generatie het verlangen en ingesteldheid op definitieve terugkeer naar het vaderland teruggeschroefd. Enkele maanden verblijf onder de zuiderse zon is meer dan genoeg om reuma en artritis te verzachten. De rest van het jaar willen ze hier in België met de kinderen en kleinkinderen doorbrengen. Waar de meeste nog bijna fanatiek aan vasthouden is Marokko als laatste rustplaats.

De tweede, derde en zelfs vierde generatie heeft een veel lossere band met Marokko en zien het eerder als een vakantieland om verre familieleden te gaan bezoeken. Voorbehoud dient wel te worden gemaakt ten aanzien van de nieuwkomers die via huwelijk of gezinshereniging eigenlijk opnieuw als eerste generatie dienen te worden beschouwd en dus veel nauwere en sterkere familiebanden met het herkomstland onderhouden.

Geboren en /of getogen in België en Vlaanderen zien ze op socio-economisch en cultureel vlak geen toekomst in Marokko. Op het vlak van identiteit ligt het al wat moeilijker. Ze leven tussen twee culturen, belijden een andere godsdienst, en een groot deel van hen voelt zich zowel hier – de integratie op maatschappelijk vlak verloopt nog veel te traag en velen worden vaak gediscrimineerd in het onderwijs, werkvloer en huisvestingsmarkt – als “ginder” een buitenstaander, een buitenlander. Deze identiteitscrisis maakt dat ze zich Belg, Vlaming, Marokkaan, Arabier, Amazigh, moslim of alles tegelijkertijd voelen. Een niet aanzienlijke groep van Marokkaanse jongeren voelen zich overal uitgesloten, hoewel ze juist overal willen bij horen.

De band met Marokko is in financieel opzicht veel zwakker. Niet alleen omdat het leven duurder geworden is en ze niet altijd geld opzij kunnen zetten om naar Marokko te sturen. De noodzaak is veel minder omdat hun naaste familieleden meestal toch in België wonen en ze met hen hier solidair willen zijn.

Sommigen onder deze tweede generatie diaspora die wel goed geïntegreerd zijn in het vestigingsland en via hogere studies een betere positie in de maatschappij hebben verworven, hebben minder complexen en slagen er zelfs in bruggen te smeden tussen Marokko en België. Deze diaspora is ofwel georganiseerd en dan tracht ze invloed uit te oefenen op het democratiseringsproces en op de bevordering van mensenrechten in Marokko (vooral in Frankrijk en Nederland), ofwel doet ze aan economische en sociale ontwikkeling in het land van herkomst met andere ontwikkelingsinstanties.

Een kleine minderheid volgt de economische en regionale ontwikkelingen in Marokko op de voet, benut de mogelijkheid om zelf individuele investeringen te doen en haalt profijt uit het zakendoen met beide landen.

Voor de Marokkaanse autoriteiten is het vasthouden van de jongere generaties en het warm houden van de band met Marokko –alle generaties bezitten trouwens ook de Marokkaanse nationaliteit – van primordiaal belang. Niet alleen voor de financiële overdrachten maar ook het voor het gebruik maken van de netwerkeffecten via de diaspora: de contacten met overheden en bedrijven in de rijkere verblijfsstaten worden gestimuleerd, investeringen en kennisoverdracht door de terugkerende migrant worden door de Marokkaanse overheid (zeker het laatste decennium) alleen maar aangemoedigd.

De laatste jaren heeft Marokko heel wat politieke, economische en maatschappelijke veranderingen doorgevoerd op het gebied van het familierecht, mensenrechten, Amazighcultuur, investeringen in de regio's van de diaspora om aan deze laatste kenbaar te maken dat Marokko echt veranderd is. Hoewel het nog altijd te weinig en nog te langzaam verloopt, het land de weg van de democratisering en van de moderniteit is ingeslagen, wil het alle Marokkanen in binnen-en buitenland er van wil overtuigen om aan dat project gezamenlijk mee te werken.

Om de Marokkaanse gemeenschap in het buitenland, de zogenaamde “MRE” (Marocains Résidents à l'Étranger), terwille te zijn heeft de Marokkaanse overheid verschillende instanties in het leven geroepen om hun socio-economische en familiaal-juridische problemen op te lossen.

De Hassan II Stichting opgericht midden jaren 90 onder de auspiciën van de toenmalige koning Hassan II, door sommige diaspora kritisch aangeduid als een “Wiedergutmachung” tegenover een jarenlange verwaarlozing en selectieve inattentie van de Marokkaanse gemeenschap in het buitenland, inventariseert de problemen, geeft ze door aan de

verschillende ministeries en brengt via conferenties en studies de 3,2 miljoen MRE in kaart en beeld.⁶

Sinds twee legislaturen hebben de MRE, ook een minister gekregen in de Marokkaanse regering die zich ook hun lot moet aantrekken en die zich, in tegenstelling tot de Stichting, veel meer op het terrein moet begeven en letterlijk plaatsbezoeken dient af te leggen in de verschillende landen (meer dan 25!) en dus letterlijk waar de diaspora zich bevindt. Hoewel de huidige minister Ameer voor de MRE van goede wil is, ontbreekt het hem aan het noodzakelijke budget om een goed beleid te voeren. Omdat hij problemen transversaal over verschillende kabinetten moet oplossen, verliest hij nog eens veel tijd en energie door het bureaucratische labyrint waar Marokko zo berucht om is.

De meest recente (6 november 2007) en meest gecontesteerde instantie door de overheid in het leven geroepen ten dienste van de MRE, is de CCME, de Conseil de la Communauté marocaine à l'Étranger. Deze raad opgericht onder de auspiciën van de huidige koning Mohamed IV, is het persoonlijke adviesorgaan van deze laatste dat hem over religieuze en culturele kwesties zal inlichten en dat de politieke participatie en de vertegenwoordiging van de diaspora in de politieke instellingen in Marokko zal voorbereiden. De raad bestaat uit niet-verkozen leden (37) van de diaspora verspreid in de gehele wereld (Europa, Noord-Amerika, Midden-Oosten, Afrika, ...). De kritiek op de CCME blijft elke dag aanwellen omdat de leden niet verkozen zijn maar aangeduid en omdat nogal wat leden weinig of geen voeling hebben met de diaspora.

Uit het voorgaande kan men afleiden dat Marokko vastbesloten is om zijn diaspora aan zich te binden en vooral de tweede en volgende generaties waarvan het aanvoelt dat ze misschien toch niet zo solidair en gul in transfer van gelden zullen zijn. Harde deviezen die Marokko broodnodig heeft voor het land verder te ontwikkelen en mee te investeren in de strijd tegen armoede en onderontwikkeling. Daarnaast wil Marokko zijn reputatie op het internationale niveau vlekkeloos behouden en onheilsberichten over misdragingen en delinquentie van vooral de jongere diaspora mee helpen aan banden leggen om maar te zwijgen over het vernoemen in de media van deelname van sommige Marokkaanse burgers aan terrorisme-activiteiten.

En de diaspora? Het merendeel reageert gelaten op zoveel aandacht en weet niet goed wat ze ervan moet geloven. Anderen die meer georganiseerd zijn en het democratiseringsproces en de evolutie van het mensenrechtendiscours in Marokko op de voet volgen, zijn kritisch ten aanzien van het regime en vinden de aandacht van Marokko voor zijn onderdanen in het buitenland op zijn minst dubbelzinnig. Vooral de culturele programma's en het taalonderricht ten voordele van de Arabische cultuur en taal gepromoot door de Hassan II stichting en het kabinet van Ameer worden op de korrel genomen vanuit de Amazighdiaspora die hen verwijt geen respect op te brengen voor hun achtergrond en cultuur. Bovendien wordt de stelling ook verdedigd dat integratie in de verblijfsstaat voorrang heeft op de onderdompeling in de Marokkaanse cultuur.

CONCLUSIE

Transnationale gemeenschappen, zoals de Marokkaanse, kunnen bruggenbouwers zijn tussen het land van herkomst en de verblijfsstaat op voorwaarde dat ze zich als volwaardige burgers voelen met dezelfde rechten en plichten in België en Vlaanderen. Dan komt loyaliteit vanzelf. Die betrokkenheid zal groeien en blijven duren op voorwaarde dat Marokko de diaspora niet het gevoel geeft uitsluitend welkom te zijn voor hun jaarlijks harde deviezen richting Marokko maar vooral respect opbrengt voor haar emigratiegeschiedenis en haar cultuur en taal. Een transnationale gemeenschap veronderstelt een nieuw sociaal contract tussen herkomstland en de verblijfsstaat of geboorteland dat de volgende 10, 20 jaar kan leiden tot positieve veranderingen en wederzijdse verrijking in beide landen.

LITERATUUR

- Blaise, P. e.a. (1997), *La Belgique et ses immigrés. Les politiques manquées*, Brussel, DeBoek Universit .
- De Haas, H (2006), *Migranten als bruggenbouwers voor ontwikkeling*, AIV, Den Haag.
- De Haas, H. (2008), *Migration and Development. A theoretical Perspective*, IMI (Working Papers), Oxford.

- De Haas (2007), North African migration Systems: evolution, transformations and development linkages, IMI (Working Papers), Oxford.
- Ferrier, K. en Mohamoud, A, Migratie-top. Migrant biedt kansen, alleen zien wij het niet, 2008, <http://buitenlandsepartner.nl/forum>
- Ionescu, D (2006, Engaging Diasporas as Development Partners for Home and Destination Countries: Challenges for Policymakers, IOM, Geneva.
- Nadir, H. en Bousetta, H. (2007), La mobilisation des Marocains à l'Etranger pour le Maroc, MEDMA, IOM.
- Ouali, N. e.a. (2004), Trajectoires et dynamiques migratoires de l'immigration marocaine de Belgique, Brussel, Bruylant.
- Talhaoui, F. (2004), De nieuwe Marokkaanse familiewetgeving, Van de ketenen van de Moudawana naar meer gelijkheid tussen man en vrouw, Jaarboek, Steunpunt Gelijke Kansen, Universiteit Antwerpen.
- Talhaoui, F. (1997), Burgerschap en integratie: een evaluatie van gangbare beleidsconcepten en een pleidooi voor een nieuwe benadering, in Minderheden in de samenleving. Nieuwe burgers in de samenleving. Burgerschap en inburgering in België en Nederland, Foblets, M. en Hubeau, B., Leuven, Acco, 73-86.
- www.dounianews.be
- www.maghreb-observateur.com
- www.yabiladi.com

NOTEN

- 1 cijfers Marokkaans Consulaat-Generaal Antwerpen
- 2 hoewel deze term reeds van bij zijn introductie in de rapporten van Koninklijke Commissaris voor het Migrantenbeleid, Paula D'Hondt zowel op academisch, politiek en maatschappelijk niveau, niet in het minst door de allochtone gemeenschap zelf, werd gecontesteerd
- 3 Almonadara, Transnationaal Debat Marokkaanse Migratie, 2007, 55-64, Talhaoui, F. (1997)
- 4 <http://www.bok.net/pajol/concerne/codev/nair.html>
- 5 zie beleidsnota op www.dekamer.be, doc 52, 1529/01 van 5 november 2008
- 6 zie www.alwatan.